

СОЦИАЛНА УЯЗВИМОСТ И ПРОПАГАНДА

Резюме на основните резултати
от количествено и качествено
социологическо проучване
2024г.

ХАРАКТЕРИСТИКИ И МЕТОДОЛОГИЯ НА ПРОВЕДЕНИТЕ ПРОУЧВАНИЯ

Качественото и количественото проучвания, предмет на анализ в настоящия доклад, са реализирани в рамките на проект „Социална уязвимост и пропаганда“, изпълняван от „Фондация за хуманитарни и социални изследвания“.

Целта на проучванията е да изследват основни характеристики и тенденции в нагласите на българското общество и различни социални групи към ключови социално-политически и геополитически теми; да анализират главните фактори, които ги формират, степента на възприемане на възлови послания на хибридната пропаганда и начините на нейното действие и въздействие върху обществото.

Методологията на социологическия модул включва качествени и количествени методи.

- Количественото проучване е национално представително, проведено в периода 23-30 април. Анкетирани по домовете им са 1007 пълнолетни лица чрез пряко стандартизирано интервю с таблети. Използвана е двустепенна, стратифицирана по регион и тип населено място извадка, с подбор на респондентите в 100 гнезда по квота, изградена на признаците пол, възраст, образование, съгласно данните на НСИ от Преброяване 2021г. Част от индикаторите в национално-представителното проучване са идентични с аналогични проучвания, проведени през 2017г., 2018г. и 2023 г., което позволява да се правят сравнения и да се очертаят тенденции в развитието на обществените нагласи, очаквания и поведение.
- Качественото проучване е проведено в периода 21 – 27 май 2024 г. чрез четири фокус групи с представители на различни социални групи в различни населени места (София, Русе, Благоевград) и целят да изследват по-дълбочинната мотивация и аргументи на българските граждани към изследваната проблематика.

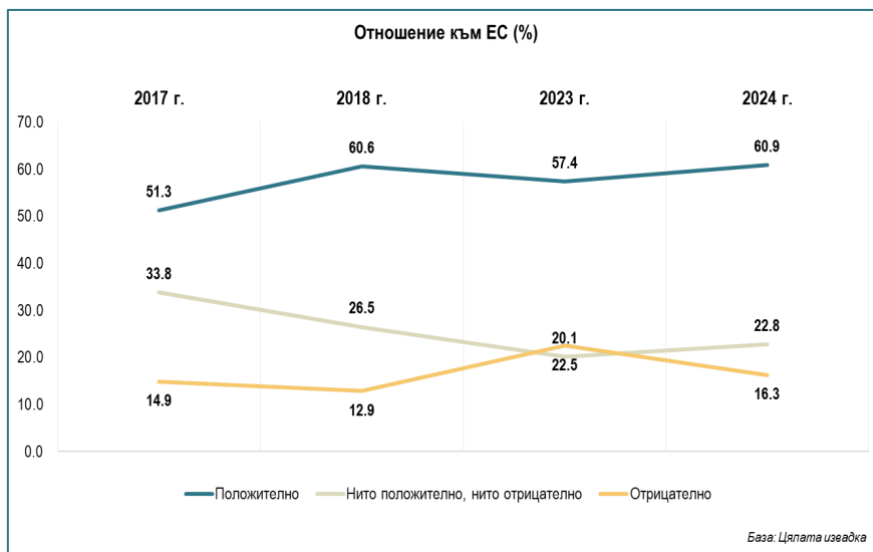
РЕЗЮМЕ

Контекстът и българската специфика: Обществените разбирания за геополитическото позициониране на страната са един от основните фокуси на антидемократичната и хибридна пропаганда. Сред страните от Източна Европа България е специфичен казус и своеобразно „слабо звено“, поради прокремълските нагласи на редица политически актьори и доскорошните силни енергийни обвързаности с Русия. Въпреки цялостното одобрение за членството на страната ни в ЕС, а постепенно – и за ползата от присъединяването ѝ към северно-атлантическия договор, в много отношения настроенията продължават да бъдат доста волатилни. Хибридността в самите нагласи – от една страна, проевропейски „по принцип“, а от друга, с исторически и носталгични симпатии към Русия, съпроводени от лесно разпалващи се антизападни настроения – помагат на целенасочената пропаганда относително лесно да подклажда съмнения и страхове, да поляризира обществото и да създава благоприятни предпоставки за разколебаност на общественото мнение относно направения евроатлантически избор и степента на идентификация с него.

В общи линии това е картината, която регистрират проучванията през последните 6-7 години. С началото на войната на Русия срещу Украйна се наблюдават някои промени, които поставят под въпрос дългогодишния позитивен имидж на Русия. Същевременно, в стремеж за противодействие на ерозията в образите на Русия и Путин, хибридните атаки усилват антизападната реторика. Което води до нови огнища на поляризация и потенциални конфликти в обществото.

Позитивните тенденции: Данните за 2024 г. препотвърждават високата степен на подкрепа за европейската принадлежност на страната и членството в Европейския съюз (61% срещу едва 16% неодобряващи). Равносметката за ползите и загубите от еврочленството е с ясно изразен положителен знак (63%:26%). Основната геополитическа ориентация на страната и основните партньорски отношения също се виждат като обвързани с ЕС (66%). И по трите индикатора се отбелязва ръст спрямо 2023 г., което е показателно за смекчаване на регистрираната тогава консолидация на евроскептичните настроения. Тези нагласи са водещи в почти всички социални, демографски и електорални групи от населението. Ядрото от устойчивите противници на европейската интеграция се движи между 20 и 25 на сто и е съсредоточено основно сред по-възрастното население, в малките градове, симпатизанти на Възраждане, БСП, част от негласуващите.

Фиг. 1

Фиг. 2

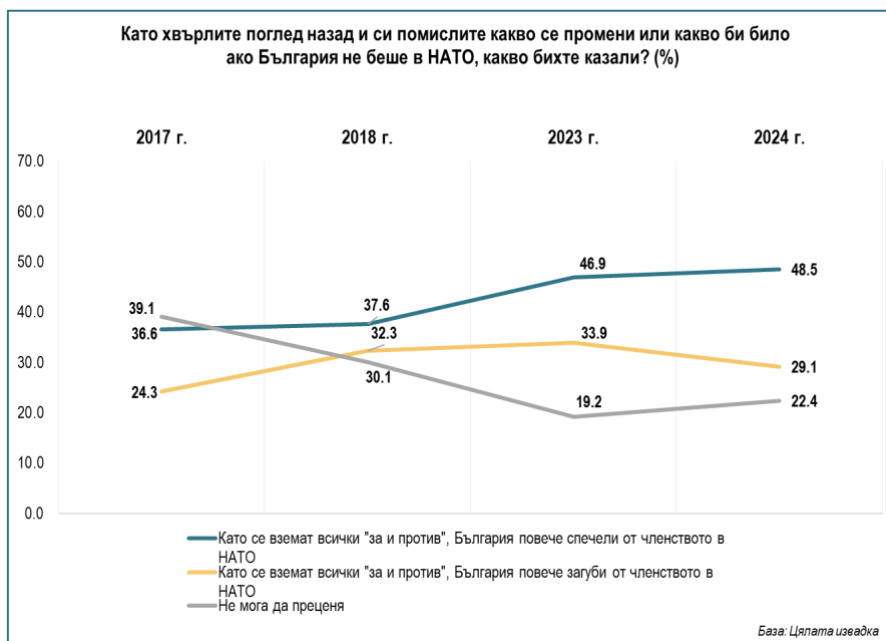

От 2017 г. до 2024 г. одобрението към НАТО нараства от 28 на 40 на сто. Отрицателните оценки остават почти без промяна (26%-28%), но ако в началото подкрепящи и неподкрепящи са били с равен дял, сега одобряващите членството в Алианса имат ясно преимущество (40%:26%). В същата посока върви и равносметката за това дали България повече е спечелила, или загубила от членството си в НАТО. Съотношението през 2024 г. е 49%:29%, като за последните 6 години дистанцията между двете позиции е нараснала от 5 на 20 пункта в полза на преимуществата от трансатлантическия съюз.

Фиг. 3

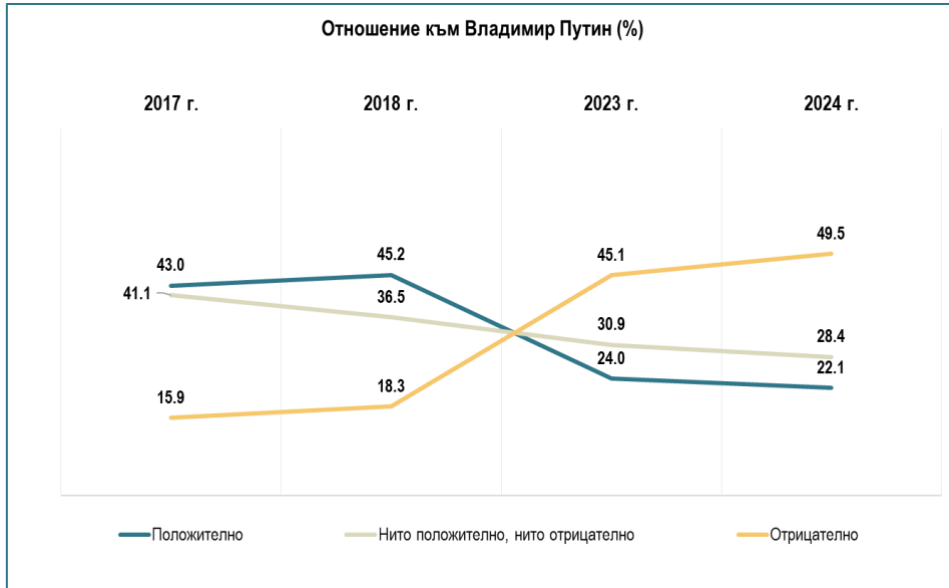

Фиг. 4

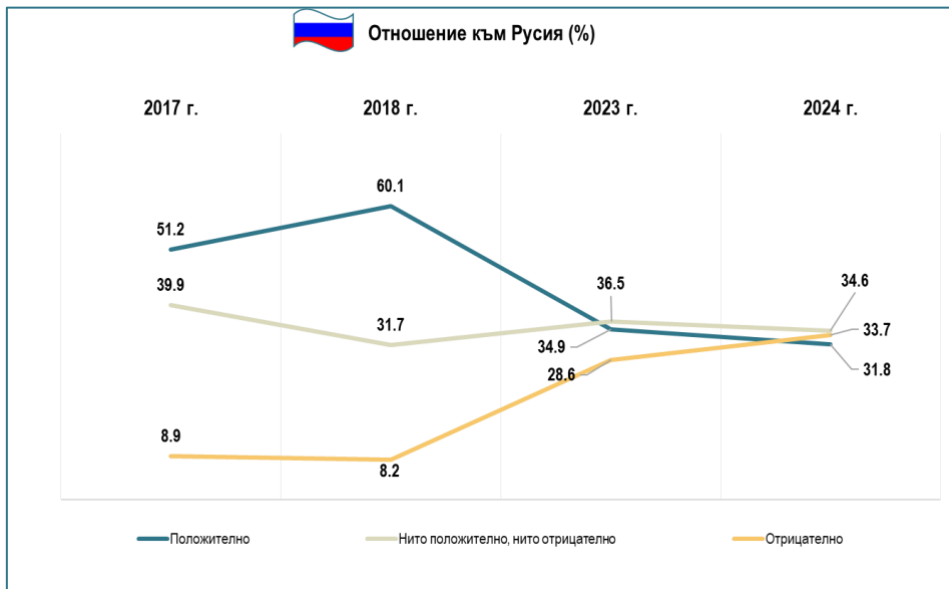

Същевременно, след руската агресия в Украйна рязко се влошава самият образ на Русия и на Владимир Путин – те вече не се определят като надеждни партньори и „миротворци“, а като непредвидими субекти, които могат да предприемат всякакви своеволни действия без да зачитат човешките права и националния суверенитет на другите държави. Страхът, че евентуална победа на Путин в Украйна би развързал не само ръцете на Кремъл, но и на други страни, да налагат диктата си над по-малките, все по-силно ерозира образа и доверието към Русия.

Фиг. 5

Фиг. 6

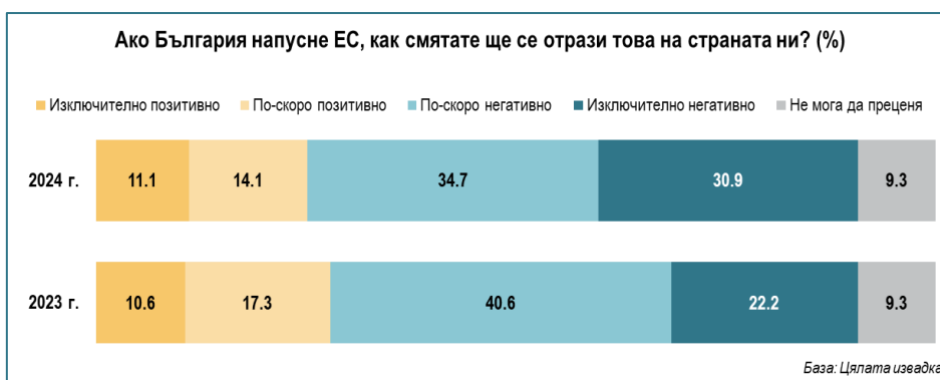
В този контекст ЕС и западните демокрации остават приоритетна и предпочитана геополитическа ориентация за българите. Слабостите на Кремълския режим се виждат все по-ясно и отчетливо, но продължава да съществува разбирането, че поради исторически причини и географска близост „*трябва да пазим добрите си отношения с Русия и да не се конфронтираме остро с нея*“. Така, прагматизмът се очертава водещият вектор в оценките и разбиранията за геополитическата ориентация на България.

Ранжирайки основанията за притегателност на една държава/съюз и желанието България да поддържа приоритетни отношения с тях, анкетираният определят като водеща триадата „*силна икономика (благоденствие) – правова държава – човешко достойнство и култура*“. Ако тези критерии се поставят ясно, твърдо, със съответните факти, не се наблюдава разклащане на евроатлантическата ориентация на мнозинството от българите.

Една от най-сериозните бариери срещу влиянието на антиевропейските внушения, както и през 2023г., е мисленето в алтернативата „България извън ЕС“. Осъзнаването на възможните щети за страната при такъв сценарий възпира по-масови обществени импулси към преосмисляне на геополитическия ни избор. Независимо от всички критики към Брюксел, представите на мнозинството от българите се различават от обрисуваната от про-кремълската пропаганда апокалиптична картина на упадък и регрес на Запада, като най-лошото място за живеене на света¹.

Това разминаване между хибридни наративи и обществени нагласи показва, че от един момент нататък антилибералната пропаганда е станала контрапродуктивна за собствените си цели. Екстремните ѝ стойности в първите месеци от нахлуването на Русия в Украйна са успели да радикализират позициите на някои кръгове, но и да насърчат други да разсъждават в нереалистичната до този момент хипотеза – какво би станало, ако България изпадне в изолация от ЕС и западния свят. За огромна част от българските граждани такъв сценарий е напълно неприемлив.

Фиг. 7

¹ Изследователски екип ФХСИ 2024, *Пропаганда и дезинформация срещу Европейския съюз и европейските институции в българските медии онлайн* (1.01-31.12.2023), <<https://rb.gy/70d3sk>>

Фиг. 8

Нека си представим, че България напусне ЕС. Кой от следните сценарии за развитието страната според Вас са по-вероятни? (%) <i>/всеки верен/</i>		
	2023 г.	2024 г.
Рязко да се влоши икономическата ситуация в страната, да се увеличи безработицата	32.4	44.9
Да изпадне в изолация от западния свят	37.5	42.6
Да се влошат условията за привличане на чужди бизнес инвестиции	35.2	39.8
Да се увеличат цените (хиперинфлация)	27.1	33.0
Да се засили емиграцията	26.3	32.1
Да се увеличи богатството на олигарсите и да има още по-голямо разделение между бедни и богати	22.9	26.6
Да се увеличи зависимостта от Русия	24.4	25.8
Да се върнат мутренските времена, хаос и беззаконие	21.6	23.8
Да се увеличи престъпността	20.1	22.8
Да се капсулират обратно малцинствата в гета	8.1	7.3
Друго	0.3	0.9
Няма да има негативни последици, ще бъде по-добре, ако България излезе от ЕС	18.4	19.2

Предизвикателствата: Наред с тези позитивни тенденции проучването откроява и редица предизвикателства. Евроскептицизмът продължава да има хранителна среда и да се поддържа от ясни политически изразители в лицето на проруските БСП, „Възраждане“, някои по-малки партии.

Фиг. 9

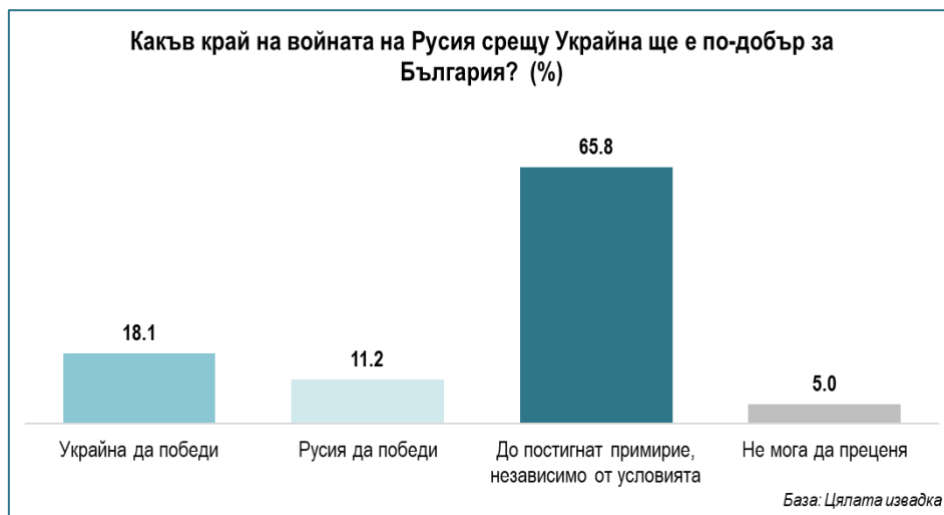
За коя от следните партии и коалиции бихте гласували на изборите за национален парламент на 9 юни?	Като хвърлите поглед назад и си помислите какво се промени, или какво би било ако България не беше в ЕС, какво бихте казали?		
	Като се вземат всички "за и против", България повече спечели от членството в ЕС	Като се вземат всички "за и против", България повече загуби от членството в ЕС	Не мога да преценя
	Row %	Row %	Row %
ГЕРБ-СДС	85.6	8.9	5.6
ПП-ДБ	93.2	3.0	3.8
ИТН	68.6	20.0	11.4
БСП	33.3	58.7	7.9
ДПС	58.6	21.4	20.0
Възраждане	36.9	52.4	10.7
Друга	58.7	35.9	5.4
Не знам/Няма да гласувам	48.7	32.6	18.7
Общо	62.5	26.4	11.1

Не само сред тях, а и сред някои по-широки обществени групи почти липсва чувство за ценностна принадлежност и общност с останалите европейски страни, което, от една страна, отнема от сцеплението и устойчивостта на евроатлантическата ориентация, а от друга, отваря пространства

за наслояването на широко споделяни стереотипи и страхове, които при всеки удобен момент се използват за ерозиране на доверието към ЕС. В рамките на проведените фокус групи идентифицирането с Европа на ценностно ниво също е доста проблематично. На моменти изрази като „демократични ценности“, „либерални ценности“ и пр. будят не просто дистанциране, но и негативни асоциации. Което може да се причисли към спечелените битки на антилибералната пропаганда.

След началото на руската агресия в Украйна, когато стана ясно, че повече не може да бъде удържан позитивният образ на Русия като спасител от нацизма и на Путин като „миротворец“, основните линии на хибридната пропаганда бяха изместени към релативизиране на отговорността, чрез „поделянето“ ѝ между двете воюващи страни, към намаляване на солидарността с украинския народ, дискредитиране на „колективния Запад“ и по-специално на САЩ, чрез засилване на образа им на „световен жандарм“. Всички те намират сериозен отзвук в общественото мнение, поляризират обществото и подхранват различни политически про-кремълски проксита.

Фиг. 10

Фиг. 11

Трябва да се подчертае, че макар и да отвоюват обществено пространство, тези послания не поставят под въпрос принадлежността ни към НАТО и геополитическия избор на страната. Напротив, заради опасенията от агресивността на Русия е налице дори известен ръст в подкрепата. Дългосрочният им ефект обаче може да се прочете като отслабване в степента на идентификация със стратегическите ни партньорства и разглеждането им преди всичко в прагматично-конюнктурен аспект. На политическата сцена тези нагласи изкрystalизират както в пробив на нови радикални играчи, така и в поведението на мейнстрийм политическите актьори, които официално подкрепят и гласуват евроатлантическите ангажименти, но не ги защитават пред избирателите.

Политическата криза и потенциалът за промяна на политическото устройство на страната:

Проучването ясно показва, че е налице връзка между очакванията на гражданите за перспективите пред българското общество и отношението им към евроатлантизма. С увеличаването на песимизма и неудовлетвореността се увеличават и негативните оценки за ЕС. И обратното – хората с по-оптимистични очаквания са по-склонни да декларират доверие към Съюза. Колкото по-неудовлетворени социални групи в личен и обществен план има в едно общество, толкова по-голям е рискът от пробив на различни популистки партии и движения. Тъй като един от основните им инструменти за мобилизиране на подкрепа е конструирането на външна заплаха (срещу традиционните ценности, срещу „нашия“, „автентичен“ начин на живот и пр.), ЕС е една от лесните мишени за трупане на електорални дивиденди.

Фиг. 12

		Отношение към ЕС		
		Положително	Нито положително, нито отрицателно	Отрицателно
		Row %	Row %	Row %
Каква очаквате да бъде следващата година за българското общество като цяло?	По-добра от предишната	78.7	16.2	5.1
	Същата като предишната	58.7	25.9	15.4
	По-лоша от предишната	39.5	30.8	29.7
	Не знам	42.9	46.4	10.7
	Общо	60.9	22.8	16.3

Във вътрешно-политически план поредицата от безрезултатни предсрочни избори през последните четири години и невъзможността на партиите да съставят правителство, предизвикват отлив на желание за участие в политическия живот и изборите. В такава среда идеите за „рестарт“ на политическата система изглеждат все по-приемливи, а самата демократична система – все по-уязвима.

Към момента нагласите на българите към различните форми на управление са в полза на либералната демокрация (64%), като оценките за нея и нивата на доверие в ЕС до голяма степен са взаимно свързани. Потенциална ерозия на одобрението към ЕС носи след себе си рискове за отчуждение от демократичните принципи като цяло, както и обратното. Тук отново се наблюдават контрастите между мненията в центъра и в периферията на страната. Одобрението за либералната демокрация сред столичани (81%) и сред жителите на най-големите областни

центрове (73%) е чувствително по-високо, отколкото е в малките градове и в по-малките областни центрове (55%). В тях са концентрирани голяма част от радетелите на „здравата ръка“, които споделят симпатии не само към Русия, Китай и Турция, но и към техните авторитарни лидери.

Фиг. 13

Фиг. 14

Коя система, начин на управление смятате за най-добра, бихте искали да живеете в страна с такова управление?

	Страна със западната либерална демокрация	Комунистическа страна	Страна с авторитарен режим	Страна с военен режим	Други	Не знам/не мога да преценя
	Row %	Row %	Row %	Row %	Row %	Row %
За коя от следните партии и коалиции бихте гласували на изборите за национален парламент на 9 юни?	ГЕРБ-СДС	81.1	3.9	12.2	0.6	2.2
	ПП-ДБ	90.2	0.8	6.8	0.8	0.8
	ИТН	65.7	5.7	17.1		11.4
	БСП	30.2	41.3	25.4	3.2	
	ДПС	57.1	11.4	27.1		4.3
	Възраждане	46.4	9.5	41.7		1.2
	Друга	64.1	5.4	19.6	3.3	1.1
	Не знам/Няма да гласувам	54.2	11.0	24.9	3.7	0.7
	Общо	63.8	9.4	20.8	1.8	1.0

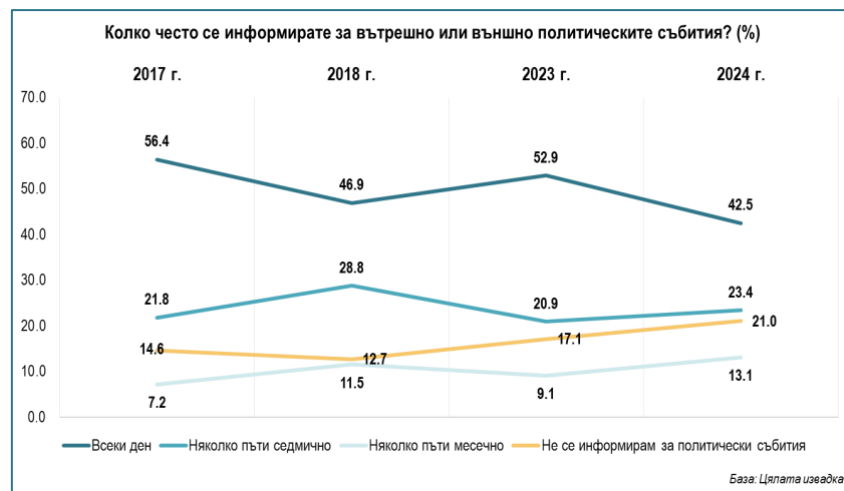
Допълнителен риск за приплъзване на парламентаризма към една или друга разновидност на авторитарно управление крие „успехът“ в изпразването от съдържание на базисни демократични процеси и подмяната им с техни ерзаци, т.е. увеличаването на територията на „фасадната демокрация“. По този модел, чрез присвояването на етикета „европейци“, „атлантици“, „борба с корупцията“ и пр., но с прокарането на *de facto* противоположни практики, беше отслабена ценностната идентификация както с Европа, така и с демокрацията. Може да се очаква, че при продължаваща политическа нестабилност, без използването на плашещи определения като

авторитаризъм и лична власт, ще се тестват обществените настроения за подкрепа на „орбанов“ тип демокрация.

Гражданската активност като потенциална бариера срещу антилиберални и антидемократични тенденции: Сред основните удържачи демократичните общества конструкции са силните граждански общности и активността на гражданите като коректив на властта. В България тази конструкция се крепи на умерена, но постепенно нарастваща във времето активност. Проблемът пред нея е, че остава заключена в неколцина практики, характеризиращи се по-скоро с еднократни и често стихийни актове (дарителски акции, подписки и пр.), отколкото със системност на действията (участие в НПО, местни групи за натиск, доброволчество и пр.). На фона на засилена активност, ангажираност и инициативност на поколенията в активна възраст, столичани, висшисти, заети в корпоративния сектор, се откроява най-младата част от обществото с тревожна пасивност в почти всички тествани форми на гражданско участие. Тази пасивност върви ръка за ръка с апатия и отчуждение от политическия живот, вкл. с отказ от участие в изборите. Макар сред другите поколения все още да доминира поне декларативната нагласа, че гражданското участие и усилията за промяна на средата и управлението, включително и акта на гласуване, са важни, то все по-слабата избирателна активност на проведените през последните години избори засвидетелства точно обратното.

Разочарованието и засилващата се апатия към политическия живот се отразяват пряко и на информационните практики на хората. Спада делът на активно информиращите се по вътрешно или външно политически теми (от 56% на 43%), за сметка на ръст в рядко или изобщо неследящите актуалните събития (21% през 2024 г., при 15% през 2023 г. заявяват, че не следят).

Фиг. 15

По степен на информационен интерес и активност могат да бъдат обособени три групи:

- **Напълно незаинтересовани** – предимно най-младите, но и част от поколенията над 30 години: не следят целенасочено новини, почти или изобщо не гледат телевизия, а съдържанието по-скоро ги „намира“;
- **Спорадично информиращи се** – тази група има относително най-широка база – това са малка част от младите, основно поколенията между 30 и 50 г., по-често жени. Те следят новини най-вече в български контекст и предимно „между другото“: докато пътуват, докато вършат домакински задачи или преди да тръгнат/след като се приберат от работа.

- **Трета група, активни „фактчекъри“.** Това са тясна група хора, които следят както български, така и международни събития, силно ориентирани към онлайн ресурси – български и чуждестранни сайтове. Те проверяват и съпоставят информацията през няколко източника, а част от тях са ориентирани и към по-специализирани издания за икономически и финансови новини.

В контекста на информационно пренасищане, отслабващ интерес към социално-политическите теми и неструктурирани информационни практики, фалшивите новини са нещо, на което започва да се гледа като норма. Те се възприемат като „просто съществуващи, навсякъде около нас и неизбежни“. 45% потвърждават, че са попадали на фалшива новина, която впоследствие е била опровергана. Почти всеки втори не може да различи дали една новина е истина или лъжа. Липсата на механизми да се различават, а и на мотивация да се търси проверка, са силни фактори за широкото разпространение на пропагандни тези и клишета, които се възприемат като „истина“ и „факт“.

Мнозинството от хората (66%) заявяват, че не споделят новина, в чиято истинност се съмняват, но почти всеки четвърти (22%) е правил това. Най-уязвими са най-младите и най-възрастните, живеещи в малките градове и селата. Те търсят потвърждение на „фактите“ основно чрез близки хора и референтни кръгове, което само усилва ехото и влиянието на подобни „новини“, тъй като липсва какъвто и да било обективен критерий за достоверност.

Голяма част от информационните практики на българите попадат в клопката на постмодерните феномени на бързооборотната и създаваща усещане за хаос информация както в традиционните, така и в новите медии. Като резултат, мнозинството от хората все повече не успяват и дори се отказват от опитите да структурират за себе си този хаос и да изградят информирано мнение. Фактори, които засилват тези ефекти, са доминиращото разочарование и от там – пълно недоверие в политическата система и класа не само в страната, но и в глобален мащаб. Наред с това спадат интересът и доверието към традиционни медии като телевизии, радио, които биват набеждавани за съюзници на политическата конюнктура. За сметка на това се засилва влиянието на стихийно „врълхлитачите“ новини от всевъзможни сайтове, социални мрежи, слухове и др., които допълнително обезоръжават техните реципиенти и отварят поле за проникване на пропагандни тези и внушения.

Като общ извод, проучването показва, че хибридната пропаганда е толкова по-ефективна, колкото повече стъпва не върху ясни опозиции и факти, а върху мимикрия и подмяна. Тя атакува реални, преувеличени или измислени уязвимости на Запада, не за да бъдат те отстранявани, а за да ги покаже като целенасочени и преднамерени действия срещу България (или срещу православието, традиционните ценности и пр.). Не на последно място, хибридната пропаганда има успехи и заради пасивността и електоралните калкулации на прозападно ориентирани партии и политици. Няма ясни послания от страна на политическата класа за реалните уязвимости на Русия, нито за онова, което страната ни би загубила, ако излезе от настоящите евро-атлантически партньорства. Също така, премълчавайки широката палитра от основания за принадлежността ни към евроатлантическата общност, темата бива вкарана в своеобразна „спирала на мълчанието“, която създава видимост (но постепенно тя може да започне да се налага и като реалност) за много по-голяма тежест и аргументираност на антизападните настроения и ориентации, отколкото те имат.